

MİLLİ İSTEHSALLA İDXAL ARASINDA OPTİMAL NİSBƏTİN TƏNZİMLƏNMƏSİ MEXANİZMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

İbrahim Rəfizadə

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC), Bakı, Azərbaycan
e-mail: ibrahimrafizade@gmail.com

Xülasə. Məqalədə məqsəd milli istehsalla idxal arasında optimal nisbətə tənzimlənməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətlərinin müəyyən edilməsidir. Bu sahədə ölkədəki vəziyyətin təhlil edilməsi əsas vəzifə kimi qarşıya qoyulmuşdur. Məqalədə milli istehsalla idxal arasında optimal nisbətə tənzimlənməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsinin xüsusiyyətləri araşdırılmış, normativ-hüquqi baza təhlil edilərək sistemləşdirilmişdir, nəticələr çıxarılmış, Azərbaycanda milli istehsalla idxal arasında optimal nisbətə tənzimlənməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsinin istiqaməti verilmişdir.

Açar sözlər: İdxal, əvəzləmə, siyasət, gömrük, istiqamət, mexanizm.

IMPROVEMENT OF THE MECHANISM OF REGULATION OF THE OPTIMAL RATIO OF NATIONAL PRODUCTION AND IMPORT

Ibrahim Rafizade

*Azerbaijan State University of Economics (UNEC),
Baku, Azerbaijan*

Abstract. The aim of the paper is to identify the main directions of improving the mechanism for regulating the optimal ratio between national production and imports. The main problem is to analyze the situation in the country in this area. The paper examines the features of improving the mechanism for regulating the optimal ratio between national production and imports, analyzes and systematizes the regulatory and legal framework, draws conclusions, and provides directions for improving the mechanism for regulating the optimal ratio between national production and imports in Azerbaijan.

Keywords: Import, substitution, policy, customs, direction, mechanism.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА РЕГУЛИРОВАНИЯ ОПТИМАЛЬНОГО СООТНОШЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ПРОИЗВОДСТВА И ИМПОРТА

Ибрагим Рафизаде

*Азербайджанский Государственный Экономический
Университет (UNEC), Баку, Азербайджан*

Резюме. Цель статьи - определить основные направления совершенствования механизма регулирования оптимального соотношения национального производства и импорта. Анализ ситуации в стране является основной задачей в этой области. В статье исследованы особенности совершенствования механизма регулирования оптимального соотношения национального производства и импорта, проанализирована и систематизирована нормативно-правовая база, сделаны выводы и направления совершенствования механизма регулирования, дано оптимальное соотношение между национальным производством и импортом в Азербайджане.

Ключевые слова: Импорт, замещение, политика, таможня, направление, механизм.

1. Giriş

İdxalı əvəzləmə siyasətinin tətbiqi ilə bağlı fərqli fikirlərin, müsbət və mənfi yanaşmaların olması tez-tez müşahidə edilir. Belə ki, idxalı əvəzləmənin əleyhinə deyilən fikirlərdən biri budur ki, tarix boyu xarici ticarətin məhdudlaşdırılması Asiya (ixrac yönümlü) və Latın Amerikasında sənaye siyasəti modellərinin bir neçə qısamüddətli epizodları istisna

olmaqla, müsbət nəticə verməmişdir [4]. İdxalı əvəzləmənin tərəfdarları isə onun müsbət tərəfləri kimi tədiyyə balansının strukturunun təkmilləşdirilməsini, daxili tələbatın normallaşdırılmasını, əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsini, özəl biznesin gücləndirilməsini, elm tutumlu sənaye sahələrinin və elmi potensialın inkişafını, milli sənayenin rəqabət qabiliyyətinin və iqtisadi təhlükəsizliyin yüksəldilməsini göstərir. Abbasov İ.M., Əliyev T.N. qeyd edirlər ki, istehsalın diversifikasiyasının genişləndirilməsi hesabına idxalı əvəz edən və ixrac yönümlü məhsulların çeşidi, eləcə də həcmi çoxalır, yeni, genişçeşidli xalq istehlakı mallarının istehsalı genişlənir [1, s.234]. Beləliklə, fərqli yanaşmaların olması idxalı əvəzləmə siyasətinin milli istehsala təsiri baxımından təhlili zəruri hesab edilir.

Yerli istehsal və idxal arasında optimal nisbət ölkənin iqtisadi strukturu, mövcud resurslar, ticarət razılaşmaları və istehlakçıların üstünlükləri kimi müxtəlif amillərdən asılı olaraq dəyişir. Bununla belə, ümumi istifadə olunan meyar iqtisadi sabitliyə nail olmaq üçün balanslaşdırılmış ticarəti hədəfləməkdir. Faiz baxımından, ümumi təklif olunan hədəf bazarın təxminən 70-80%-ni yerli istehsalın, qalan 20-30%-ni isə idxalın təşkil etməsidir. Bu tarazlıq sağlam yerli sənayeyə imkan verir, eyni zamanda beynəlxalq ticarətdən və xarici mallara, resurslara çıxışdan faydalanır. Amma bu göstərici ölkənin spesifik sənayesindən, resurslarından və imkanlarından çox asılıdır. Hər bir ölkə özünəməxsus şəraitə, məqsədlərə və mövcud resurslara əsaslanaraq öz optimal nisbətini tapmalıdır. O, qlobal bazarın inkişaf edən dinamikasını nəzərə alaraq, iqtisadi, sosial və geosiyasi amillərin hərtərəfli qiymətləndirilməsini tələb edir. Bununla belə, hərtərəfli yanaşma çox vaxt bir sıra ölkələrdən idxalın şaxələndirilməsini nəzərdə tutur və heç bir tək mənbəyə həddən artıq güvənməməyi təmin edir. Bu, tədarük zənciri risklərini azaltmağa kömək edir və dəyişən bazar şərtlərinə cavab verməkdə daha çox çevikliyə imkan verir. İdeal olaraq, ölkələr digər yerlərdə daha səmərəli istehsal olunan mal və xidmətləri seçərək idxal edərkən, rəqabət üstünlüyü olan sektorlarda yerli istehsala üstünlük verməlidirlər. Bu yanaşma qarşılıqlı faydalı ticarət əlaqələrinə imkan verir və qlobal iqtisadi artımı təşviq edir. Bununla belə, balanslaşdırılmış yanaşma çox vaxt həm yerli istehsalı, həm də idxalı maksimuma çatdıran orta səviyyəyə çatmaq məqsədi daşıyır. Burada bir neçə əsas nəzərə alınmalı olan məqam var:

1) Özünü təminatmə səviyyəsinin optimal həddinin tapılması. Ölkə öz əsas ehtiyaclarını ödəmək, kritik sənayeləri saxlamaq və xarici mənbələrdən asılılığı azaltmaq üçün müəyyən bir yerli istehsalın səviyyəsinə nail ola bilər. Bu, müdafiə, enerji və ərzaq təhlükəsizliyi daxil olmaqla strateji sənayelər üçün xüsusilə vacibdir. Təhlil zamanı biz bu sahələrdə özünü təminatmənin 60-80% olduğunu gördük və nisbət daha uzunmüddətli dövr üçün saxlanması zəruridir.

2) Müqayisəli üstünlük əsasında ölkənin özünəməxsus güclü tərəfləri və rəqabət üstünlükləri əsasında yerli istehsalın genişləndirilməsi iqtisadi artımı təşviq edə və qlobal rəqabət qabiliyyətini artırmağa bilər. Lakin bu, idxalın tam istisna edilməsi demək deyil. Optimal

nisbətənin müəyyən edilməsi həm də istehsal xərclərinin və səmərəliliyin nəzərə alınmasını tələb edir. Müəyyən malların və ya komponentlərin idxalı yerli istehsaldan daha sərfəlidirsə, idxala arxalanmaq iqtisadi mənə daşıyır. Bu, resursların daha səmərəli bölüşdürülməsinə imkan verir və istehlakçılara daha yaxşı dəyər təklif edir.

3) Yerli istehsal və idxal arasında tarazlığın yaradılması iqtisadi sabitliyi təmin edir və ya bazarda həddən artıq asılılıqla bağlı iqtisadi riskləri azaltmağa kömək edir. Mənbə və istehsalda müəyyən müxtəlifliyə malik olmaq, ticarət mübahisələri, təbii fəlakətlər və ya pandemiyalar kimi qlobal risklərin artması zamanı sabitliyi təmin edə bilər.

Bir sıra inkişaf etmiş ölkələr üçün ticarət əmsallarının (idxalın ÜDM nisbəti) nümunələri bu ölkələrdə idxalın yüksək səviyyədə olmasını göstərir. 2020-ci il üçün idxalın ÜDM-ə nisbəti, məsələn ABŞ üçün təxminən 15,3%, Almaniya üçün 42,8%, Birləşmiş Krallıq üçün 30,5%, Yaponiya üçün 17,1%, Kanada üçün 32,5% olmuşdur.

Azərbaycan üçün milli istehsal və idxal arasında optimal nisbətə ölkənin iqtisadi məqsədləri, resursların mövcudluğu, ticarət razılaşmaları və bazar tələbi kimi müxtəlif amillərdən asılıdır. Azərbaycan üçün istehlakın minimum 60-70% - i milli istehsal, 30-40% - i isə idxal hesabına təmin etməlidir. Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, bu rəqəmlər ölkənin konkret şəraitindən, ticarət siyasətindən və məqsədlərindən asılı olaraq dəyişə bilər.

Azərbaycan üçün idxalın əvəzlənməsi ilə bağlı ilk növbədə aşağıdakı problemlərin ola bilməsini nəzərə alaraq bu nisbətə təyin edə bilərik.

İlk növbədə milli istehsalla idxal arasında optimal nisbətənin təmini ilə bağlı qərar verən zaman daxili potensialda məhdudiyyəti nəzərə almağımız tələb edilir. Rəqabət qabiliyyətli yerli sənayelərin inkişafı texnologiyaya, infraqurultura və insan kapitalına əhəmiyyətli investisiyalar tələb edir. Azərbaycan bu imkanları sürətlə inkişaf etdirmək üçün müəyyən çətinliklərlə üzləşə bilər. Bu əsasən yeni texnologiyaların əldə edilməsi ilə bağlı ola bilər ki, bir sıra ölkələr, şirkətlər bu yenilikləri tirajlamada maraqlı deyillər.

İkinci əsas problem, qlobal rəqabətəin kəskin şəkil almasıdır. Dünya iqtisadiyyatı getdikcə bir-birinə daha çox bağlı olduqca, qurulmuş qlobal istehsalçılarla rəqabət etmək inkişaf etməkdə olan yerli sənayelər üçün çətin ola bilər.

Üçüncü problem, ölkənin gəlir mənbəyi olan neftdən asılılıqın azaldılması ilə paralel gəlirlərin həmin səviyyədə saxlanmasına nail olmaqdır. Azərbaycan tarixən əsas gəlir mənbəyi kimi neft ixracından asılı olub ki, bu da ölkəyə xarici valyuta axınıni təmin edib. Neft gəlirlərinin azalması fonunda gələcək idxalın əvəzlənməsini dəstəkləmək üçün iqtisadiyyatı həmin həcmdə gəlirlə təmin etmək çətinidir və bu xüsusi səylər tələb edir.

Dördüncü problem, beynəlxalq ticarət sazişləri və öhdəliklərinin tələbləri əsasında Azərbaycanın idxalı əvəzetmə səyləri zəifləyə bilər. Xüsusi ilə ÜTT üzvolma da bu prosesə mane olmaqla, proteksionist tədbirləri həyata keçirə bilmə dərəcəsini məhdudlaşdırıla bilər.

Beşinci problem, innovasiya ekosisteminin olmaması və davamlılıq narahatlıqlarının olmasıdır. Güclü innovasiya ekosisteminin inkişafı sənaye, akademik dairə və hökumət arasında vaxt, resurslar və əməkdaşlıq tələb edir. Ona görə sənaye, ticarət və təhsil siyasətlərinin

uyğunlaşdırılmasını təmin etmək həm vaxt, həm də strateji yanaşma və siyasət koordinasiyası tələb edir. İdxalın əvəzlənməsi üçün sürətli sənayeləşmə, davamlı nəzarətlə müşayiət olunmazsa, ekoloji narahatlıqları artırmağa bilər.

Atıncı problem, istehlakçıların maraq dairəsi və üstünlük meylləri ilə bağlıdır. İstehlakçılar yerli məhsulları keyfiyyətcə aşağı hesab edirsə və ya yerli məhsullar idxal olunan alternativlərindən daha bahalıdırsa, istehlakçılar öz seçimlərini asanlıqla dəyişməyə bilər.

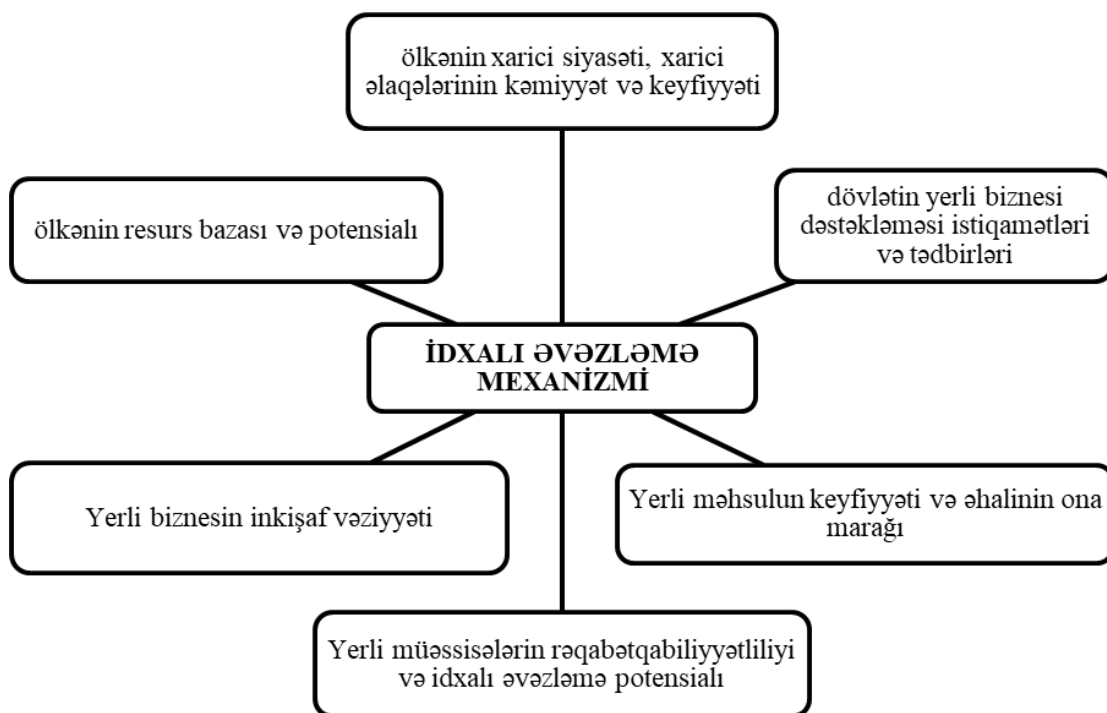
Milli istehsal və idxal arasında optimal nisbəti təmin etmək və tənzimləmək üçün hökumətlərin və beynəlxalq təşkilatların istifadə edə biləcəyi bir neçə mexanizm mövcuddur. Bu mexanizmlər yerli istehsalın faydaları ilə beynəlxalq ticarətin üstünlüklərini balanslaşdırmaq məqsədi daşıyır. Bütövlükdə, milli istehsal və idxal arasında optimal nisbət qoruyucu tədbirlər, ticarət siyasəti və yerli istehsal və beynəlxalq ticarətin faydalarını tarazlaşdırmağa yönəlmiş strateji planlaşdırmanın kombinasiyası vasitəsilə tənzimlənir.

İdxal əvəzetmə mexanizmi dedikdə, yerli prioritet sahələrin təkmilləşdirilməsi və satışına yönəlmiş mexanizm elementlərinin işlənib-hazırlanması da daxil olmaqla, institutlar və fəaliyyətlər kompleksi başa düşülür. Əsasən, texniki, iqtisadi və təşkilati fəaliyyət sahələrində adları yuxarıda çəkilən sənayelər üzrə müəssisələrin rəqabət üstünlüklərinin yaradılmasına əsaslanır. Ümumiyyətlə, idxalın əvəzlənməsi proses kimi qəbul edilir və idxalı əvəzləmə mexanizmi özü bu prosesin təşkilati-texniki resursudur.

İdxalı əvəzləmə mexanizminin qurulması üçün aşağıdakı istiqamətlərdə addımların həyata keçirilməsi zəruridir:

- 1) Alt sahələr və konkret məhsullar üzrə idxalı əvəzetmə mexanizminin işlənib hazırlanması məqsədinin müəyyən edilməsi;
- 2) İdxalı əvəzetmə strategiyasının əsas prinsiplərinin işlənib hazırlanması;
- 3) Eyni vaxtda ekonometrik tənliklər sistemindən istifadə etməklə idxalın təsir edən amillərdən asılılığının iqtisadi modelinin qurulması;
- 4) Regional səviyyədə idxalı əvəzləmə mexanizminin əsas funksional bloklarını işıqlandırmaqla ümumi formada blok-sxeminin qurulması;
- 5) Məqsədə uyğun olaraq idxalı əvəzetmə mexanizminin funksional bloklarının doldurulması.

Bu mərhələdə idxalı əvəzləmə mexanizminin işlənib-hazırlanması məqsədini formalaşdırmaq mümkündür. İdxal əvəzetmə prosesinin təşkilati mexanizm olaraq mahiyyəti ondan ibarətdir ki, o, bu sistemin elementləri arasında müəyyən edilmiş əlaqələr nəzərə alınmaqla prosesin əlaqəli komponentləri sistemini təşkil edir. Bu mexanizm idxalın əvəzlənməsi kimi mürəkkəb prosesi əyani şəkildə təmsil etməyə xidmət edir və onun həyata keçirilməsinin gedişatına nəzarət etməyə imkan verir. İdxal əvəzetmə mexanizminin mühüm xarakterik xüsusiyyəti onun çevikliyi və iqtisadi mühitdəki dəyişikliklərə uyğunlaşma qabiliyyətidir. Effektiv mexanizmin və aktiv idxal əvəzedicisinin real siyasətin formalaşdırılması üçün müasir iqtisadi münasibətlərin dinamikliyini nəzərə almaq lazımdır.

Sxem 1. İdxalı əvəzləmə mexanizmində əsas istiqamətlər

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

Gömrük idarəçiliyində aparılan bu islahatlar idxal-ixrac əməliyyatları ilə məşğul olan hüquqi şəxslər və sahibkarlar tərəfindən yüksək qiymətləndirilsə də fikrimizcə, bu tədbirlərin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac qalmaqdadır. Əsasən, gömrük əməliyyatlarının sadələşdirilməsi, sərhəd keçidinin səmərəliliyinin təmin edilməsi sahəsində dəyişikliklərə əsaslı zəmin yaranıb. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə (bundan sonra “Gömrük Məcəlləsi”) 28 dekabr 2018-ci il tarixli dəyişikliyə əsasən, kommersiya məqsədləri üçün mal idxal edən fiziki və hüquqi şəxslər və fərdi sahibkarlar gömrük orqanına mal idxal etməzdən əvvəl elektron qısamüddətli idxal gömrük bəyannaməsi təqdim etməlidirlər. Halbuki, Gömrük Məcəlləsinin 113.1-ci maddəsinə əsasən, idxalçının qısa idxal bəyannaməsini təqdim etməməsi inzibati məsuliyyətə səbəb olur. Məcəllənin bu müddəasını nəzərə alaraq deyə bilərik ki, bu əməliyyatlar faktiki qısa idxal bəyannaməsi olmadan da həyata keçirilə bilər. Qısa idxal gömrük bəyannaməsinin məqsədi idxalçıların sərhəd-keçid məntəqələrində sürətli keçidini təmin etmək olsa da, gömrük bəyannaməsinin məcburi olması çox vaxt Azərbaycan Respublikasında idxal-ixrac əməliyyatları ilə məşğul olan şirkətlər üçün həm əlavə xərclər, həm də çətinliklər yaradır. İdxalçılar elektron xidmət haqqı ilə yanaşı, müəyyən olunmuş müddətdə qısa idxal bəyannaməsini təqdim etmədiklərinə görə cərimə ödəyirlər. Yəni qısa idxal bəyannamələrinin tətbiqi ilkin olaraq nəzərdə tutulan stimullaşdırıcı rolunu itirib. Bundan başqa, gömrük sahəsində aparılan islahatları nəzərə alsaq, Azərbaycan Respublikasına gətirilən mallar üçün qısa idxal bəyannaməsindən başqa (aşağıda sadalanan) bir sıra bəyannamələrin tələb

olunduğunun şahidi oluruq ki, bu da sürətli idxal-ixrac əməliyyatları zamanı maneələr və gecikmələr yaradır. Bu:

- Mallar müvəqqəti saxlanma xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilərsə, elektron gömrük bəyannaməsi,
- Son istifadə xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallar üçün elektron gömrük bəyannaməsidir.

Mahiyyət etibarını ilə hər üç bəyannamə idxalçı tərəfindən ölkəyə gətirilən malların həcmi, miqdarını, ümumi dəyərini, mənşə ölkəsini və digər rekvizitlərini dövlət orqanlarına bəyan etmək üçün eyni məqsədə xidmət edir, amma gömrük orqanları buna fərqli inzibati qaydada yanaşırlar. Bundan əlavə, həm qısa gömrük bəyannaməsi, həm də yuxarıda qeyd olunan digər gömrük bəyannamələri idxalçıdan elektron xidmət haqqı ödəməyi tələb edir ki, bu da idxalın azalmasına səbəb olur.

Gömrük Məcəlləsinin 1.0.12-ci maddəsinə əsasən, malların gömrük dəyəri “Gömrük tarifləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 13-cü maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq müəyyən edilir. Beləliklə, malların gömrük dəyəri əməliyyat qiyməti metodu əsasında hesablanmalı və malın alış qiymətinə müəyyən əlavələr və çıxmalar tətbiq edilməklə müəyyən edilməlidir. Yalnız razılaşma üsulu mümkün olmadıqda, alternativ üsuldən istifadə edilə bilər. Malların gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi ilə bağlı ziddiyyətli məqam Dövlət Gömrük Komitəsinin “Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən malların gömrük dəyərinin bəyan edilməsi qaydaları və şərtləri haqqında” Əsasnaməsidir ilə əlaqəlidir. Nazirlər Kabinetinin 1998-ci ildə qüvvədən düşmüş 7 nömrəli “Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilən və Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən aparılan malların gömrük qiymətləndirilməsi sisteminin tətbiqi qaydaları haqqında” qərarı 2013-cü ildə “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun qüvvəyə minməsi ilə qüvvədən düşmüş, lakin bu dəyişiklik Əsasnamədə öz əksini tapmamış, eyni zamanda yeni gömrük tarifinin tələblərinə uyğunlaşdırılmamışdır.

Nəticə. İdxal olunan mallara tətbiq edilən yüksək vergi və rüsumlar ölkə daxilində qiymətlərin süni şəkildə artmasına gətirib çıxarır və beləliklə, istehsal sektorunda sahibkarlıq subyektlərinin rəqabət qabiliyyətini xeyli aşağı salır. Gömrük dəyərinin bu cür artması vergi ödəyicisi ilə gömrük orqanı arasında mübahisələrə səbəb olur ki, bu da biznesin çevikliyini azaldır və idxalçı üçün saxlama ilə bağlı əlavə xərclər yaradır. Müəyyən hallarda gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri idxal zamanı tətbiq edilən gömrük dəyərini eyni növ malların həmin qiymətə gətirildiyi və rəsmiləşdirildiyi əvvəlki hallara istinad etməklə əsaslandırır və heç bir halda daha aşağı qiymətə rəsmiləşdirilmə aparılmır. Aydındır ki, belə bir tələb qanuna ziddir və biznes üçün əlavə xərclərə səbəb olur. Ona görə beynəlxalq səviyyədə tanınmış Transfer Qiymətləndirmə üsullarından birinin tətbiq edilməli olduğu əlaqəli tərəflər arasında aparılan əməliyyatlar istisna olmaqla, bütün hallarda malların gömrük dəyəri üçüncü tərəfin hesab-fakturası ilə təsdiq edilmiş malların əməliyyat dəyəri olmalıdır.

Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, şəffaf fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyekti üçün idxal qiymətlərinin aşağı göstərilməsi iqtisadi cəhətdən cəlbədicidir deyil, çünki ilk növbədə vergi qanunvericiliyinə uyğun olaraq idxala ödənilən ƏDV-nin məbləği əvəzləşdirilir və biznes üçün bu, ödənilən məbləğin sonradan bərpasını təmsil edir. Malların idxalına qədər hesablanmış rüsum və vergilərin sayı ilə yük gələndən sonra ödənilməli olan məbləğ arasındakı uyğunsuzluğun biznes mühitinin proqnozlaşdırıla bilməsi baxımından ciddi maneə olduğunu nəzərə almaq lazımdır. Hesab edirik ki, belə hallar ölkənin iqtisadi maraqlarına ziddir. Ona görə qanunun müddəalarına ciddi əməl olunmasını təmin etmək üçün nəzarət tədbirlərini gücləndirmək zəruridir. Paralel olaraq yerli istehsal olunan malların beynəlxalq standartlara cavab verməsini və ya onlardan artıq olmasını təmin etmək üçün standartlara və keyfiyyətə nəzarət tədbirlərinin təkmilləşdirilməsi zəruridir.

Beləliklə, idxalı əvəzetmə mexanizmi dövlət idarəetmə orqanlarının və biznes strukturlarının fəaliyyət mexanizmlərinin məcmusudur və istehsalda rəqabət üstünlüklərinin əldə edilməsinə yönəlib.

Ədəbiyyat

1. Abbasov İ.M., Əliyev T.N. (2018), Qeyri-neft sənayesinin iqtisadiyyatı. Dərslik. Bakı, 267.
2. Furuoka F. (2005), Japan and the Flying Geese pattern of East Asian integration. Journal of Contemporary Eastern Asia, Vol.4, No.1, 1-7. <http://dx.doi.org/10.17477/jcea.2005.4.1.001>
3. Gömrük Məcəlləsi. (2011), <https://e-qanun.az/framework/46957>
4. Кравченко Н.А. (2015), История импортозамещения. Всероссийский Экономический Журнал ЭКО, No.9, 73-91.
5. Латышева А.И., Разумов А.И. (2015), Экономический суперэффект в программе импортозамещения. Аграрное Образование и Наука, No.3, 5.
6. Шалденкова Т.Ю. (2017), Догоняющее развитие: Опыт стран АСЕАН и российская политика импортозамещения. Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные Отношения, Том.17, No.3, 539-554.
7. Юрьев В.М., Карпунина Е.К., Колесниченко Е.А. (2015), Реальные модели и инструменты импортозамещения в экономике России. Вестник ТГУ, Серия: Гуманитарные Науки, No.2, 17-24.